

Nem fejezhetjük be könyvünk ismertetését anélkül, hogy a szerző irodalmi apparátusáról, a vonal alatti jegyzetekről külön is meg ne emlékezzünk. Ezek a jegyzetek nem csupán könyvészeti adatokat tartalmaznak, hanem igen sokszor az illető forrásmunka rövid jellemzését is adják, úgyhogy a komoly tanulmányozó bőséges és igen becses bibliográfiai tájékozódást szerezhet belőlük. Nem kell külön megjegyeznünk, hogy Fináczy mindig első kézből idéz. Jellemző az ő írói lelkiismeretességére, hogy amikor a Pestalozziból vett idézeteknél Natorp szemelvényes kiadására utal, egyben meg is indokolja, hogy azért idéz ebből, mert a „Seyffarth-fele nagy kiadásból való idézeteket az olvasó nehezen tudná ellenőrizni“. (240. l., 1. jegyzet.)

Végül megállapíthatjuk, hogy írói egyéniségének egyik jellemző vonását, az eredetiséget és minden hasonló tárgyú munkától való teljes függetlenségét úgy a mű megtervezésében és felépítésében, valamint kidolgozásában itt éppúgy megőrizte, mint minden eddigi publikációjában. S örömmel hozzátehetjük, hogy az elfáradásnak semmiféle nyoma nem látszik e kötetben, sőt a munkabírásnak és a lendületnek talán még az eddiginél is frissebb tanubizonyságait élvezhetjük egy-egy korszak vagy egyéniség rajzában.

Míndezekből következik, hogy ez a kötet is hatalmas nyeresége pedagógiai irodalmunknak, maradandó érték abban a sorozatban, amelynek teljességéhez már csak egy kötet van hátra. Adja az Isten, hogy az illusztráló szerző ennek az ötödik kötetnek megírásával betetőzhesse legnagyobb művét és elmondhassa: Exegi monumentum. *Fríml Aladár.*

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. I—II. kötet.
Bpest, 1927. Kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. (8-r., XXIV + 608 és XII + 650 l.)

Meglehetősen szegényes neveléstörténeti irodalmunkban igazán eseményszámra megy annak a két hatalmas kötetnek a megjelenése, amely Kornis Gyula tollából a magyar művelődés eszményeit tárgyalja, ahogyan ezek a magyar nevelés intézményeiben 1777 és 1848 között megjelentek. Ez a mű szemelláthatóan folytatja Fináczy Ernő kiváló munkáját a magyar közoktatásnak Mária Terézia-korabeli történetéről. Valójában a magyar szellem-történet egy szakaszát tárgyalja, s azoknak az eszméknek intézményes megtestesülései, amelyek Kornis Gyula művének a gerincét alkotják, a kultúrának más területein is nagyon könnyen feltalálhatók volnának, nem csupán a nevelési intézményekben. Hogy a könyv ilyen mély perspektívát tud élnék tární, abban az oroszlanrész azt a szellemi habitust életi, amelyet a szerző magáévá tett, mielőtt ehhez a témához nyúlt volna. A filozófia Kornis Gyulát eleve képesítette a nagy, egyetemes szempontok megrágadására és a határozott kritikai állásfoglalásokra. Értékelfogása szilárd alapokon nyugszik és nincs benne ingadozás ott, ahol a szellemi javak megértéséről és szerepüknek az emberi életben való kiemeléséről van szó. Egész felfogását úgy jellemezhetnénk, hogy a történeti iskola bélyegeit hordozza magán. Meg van győződve róla, hogy az emberi kultúra az eszmék terméke, de olyasvalami,

amit csak az élő organizmusnak, nem pedig az, élettelen gépnek a formájával tudunk szemléletessé tenni. Kornis szerint a szellem mozgatja az anyagot és ennek a mozgásnak iránya a mozgatószellem történeti multja által van determinálva. A jelen ennél fogva csak abban az esetben nem válik számunkra értelmetlen zürzavarrá, ha a multnak a világosságánál igyekszünk benne tájékozódni és ily módon meg tudjuk keresni azokat a tendenciákat, amelyek az organikus jelennek életésírait tartalmazzák.

A szerzőt sorsa olyan helyre állította, ahol mélyen belenyúlhatott a magyar középiskolai nevelés intézményes rendjének a formálásába, s világfelfogásánál fogva nem végezhette ezt a munkát a nélkül, hogy a jelen feladatát ne a multnak a fényében igyekezzék megérteni. Ez az adottság magyarázza jelen munkájának azt a vonását, hogy a magyar művelődés eszményeinek az érvényesülését különösképen a középiskola történetében nyomozza. Sokan ebben a körülményben a nagy mű fogyatékosságát láthatnák, hiszen éppen a mi napjaink nyújtják fényes tanubizonyosságát annak, hogy a művelődés eszményei nem annyira az intézményekben, mint inkább néhány emberben szoktak testet ölteni, s fontosabb ezeknek, mint az általuk alkotott többé-kevésbé hiányos intézményeknek a tanulmányozása. Éppen ezért a magyar művelődés eszményeinek a történetét sokan talán jobban el tudnák képzelni oly formában, hogy ama férfiak törekvéseinek a története volna, akik a nemzeti műveltség minden területén az egyetemes értékek megvalósítására, az europeizmus színvonalának elérésére áldozták életüket. Ha meggondoljuk, hogy a világosság minden nép körébe egy kevés számú legfelső szellemi elitből sugárzik alá, akkor a magyar művelődés eszményeinek a rajzát is sokkal inkább a magyar tudományos élet és a magyar irodalom alakjainak a körében keresnők, semmint a középiskolai tantervek kialakulásának a rajzában. Azonban mindezekről eltékvintve mégsem lehet hibáztatnunk azt az alapvető tervet, amelyet Kornis Gyula munkájának a vezetőfonalává tett. A legfelsőbb tudományos életnek, valamint a legalsóbb népközpontok eszménynek van bizonyos kozmopolita jellege. A nemzeti szellem ezekben rendszerint másodlagos szerepet visz és bizonyos egyetemes emberi értékek megvalósítása a főcél. Ahogy a társadalmi osztályok között a középosztály a nemzeti életnek igazi hordozója és letéteményese, úgy a művelődési intézmények között is a középiskola az, ahol a nemzeti létnek sajátos vonásai és eszményei legjobban érvényesülni kívánnak. A tudatos nemzeti lét a középosztályban születik meg és a középosztály a középiskola padjain ébred nemzeti öntudatra. Ez a tagadhatatlan tény megértetheti velünk, hogy mikor a magyar művelődés eszményeit a magyar művelődés intézményeivel kapcsolatban óhajítja Kornis Gyula felkutatni, akkor tekintete szinte önkénytelenül a magyar középiskola sorsára esik, mert ebben látja legjobban megtestesülve azokat az eszményeket, amelyeket ő a sajátosan nemzeti művelődésre nézve jellemzőknek tart.

A részletekben aztán meglepő e munkának hihetetlen gazdagsága. A tárgyán feltétlenül uralkodó tudós biztonságával tárja elénk, hogyan jelentkez-

nek a magyar szellemi életben a felvilágosodásnak, majd a neohumanizmusnak és a társadalmi utilitárizmusnak európai eszményei. A magyar életben mindezek az eszmények természetesen sajátos módon tükröződtek, sőt a speciális magyarság sokszor megakadályozta ezeknek az érvényesülését. Egy ilyen szűkre szabott ismertetés keretében nem is gondolhatunk arra, hogy csak vázlatosan is elmondjuk, mi minden gazdagság foglaltatik ebben a munkában. Elvonul előttünk az első Ratio barokk szelleme, megelevenednek II. József germanizáló kultúrpolitikájának a gondolatai, szemtanúi leszünk annak a nemzeti felbuzdulásnak, amely e germanizáló törekvések ellenhatásként támad a magyarok között, s amelynek eredményeként feltámad a nemzeti nyelv megbecsülése és az a vágy, hogy a magyar nyelv elfoglalja a közoktatásban is az őt megillető helyet. Igen tanulságos a második Ratio története, ahol látjuk azt, hogy egyetlen tanterv sem érvényesülhet a művelődéspolitikában, amelyik ellentétben van a koron uralkodó eszmékkel. Igen elevenen tárja fel a szerző a deák és a magyar kultúra küzdelmét, amelyből végül is a magyar kultúra kerül ki győztesen. Munkájának igazi fénypontja a régi magyar közoktatás keretében a nemzetiségi kérdésnek a fejtegetése. Ezt a fejezetet minden magyar embernek ismernie kellene, s örök kár, hogy a benne foglaltak már a háborút megelőző időben nem mentek át intézőkőreink köztudatába. De ennél a nagyszerű fejezetnél is fényesebbnek kell tartanom azt a részt, ahol a szerző a neohumanizmus eszményeinek a megszületését, majd magyar földön való küzdelmét tárja elénk. A klasszikus szellem híveinek valóságos kincsesbányája ez a rész, ahol egyúttal láthatjuk azt is, hogy a józan utilitárisztikus szellemű magyar közéletben miért nem tudott ez a humanista szellem igazán mély gyökeret eresztetni. Az a nagy nemzeti ébredés, amely Széchenyi nevéhez fűződik a magyar történelemben, a hasznossági elv érvényesülését tolta előtérbe és a humanisztikus szellemű eszmény helyébe a realista irányoknak nyitott utat.

Mindezekon túl igazi gyöngyszemei a munkának azok a fejezetek, amelyek a rendi társadalom szerkezetét a nemzeti neveléssel való kapcsolatban, továbbá a régi magyar középiskola belső életét és a magyar nemzeti nőnevelés sorsát tárgyalják.

Aki ma benne él a művelődéspolitikában, az lépten-nyomon meglepődve tapasztalhatja Kornis munkájából, hogy mennyire régiek azok a kérdések, amelyek bennünket még ma is foglalkoztatnak. A magyaroknak a hivatali pályára való tódulása, tanárképzésünk hiányai, a tanári pályának helytelen társadalmi értékelése, a retorikai műveltség veszélyei, a politikai és kultúr-demokrácia kérdései és számtalan más probléma mind megelevenednek előttünk, s mint a multból kapott örökség tárulnak elénk.

Nem feledkezhetem meg Kornis könyvének arról a vonásáról sem, mennyire megelevenítő módon tudja rajzolni azokat a férfiakat, akik az általa kutatott korszak legjelentősebb kultúrpolitikusi voltak. Ürményi József, Szerdahelyi, gróf Teleki József, báró Mednyánszky Alajos élő emberekké válnak a tolla alatt, akiket többé nem tud elfelejteni az olvasó. A szerkesztésben való

művészete, munkájának könnyen áttekinthető, világos tagolása, a részek kellő arányossága és a feldolgozott adatok bősége a komoly és emelkedett előadással párosulva olyan érényei Kornis munkájának, amelyek önmagukban is izgatónan érdekes olvasmánnyá tennék a könyvet. A magam részéről nincs módomban, hogy a valóságos levéltári kutatásokon és a korabeli irodalom alapos tanulmányozásával szerzett adatait aprólékosan ellenőrizhessem. Lehet, hogy a történetíró annyira beleélte magát a multba, hogy néhol túlságos jelentőséget tulajdonít egy-egy röpiratnak, hivatali aktának vagy ötletnek, amelyek csupán a történelem perspektívájában nőhetnek meg, de a maguk idejében hatástalanok maradtak. Mindezek kellő értékelése és az esetleges tévedések kiigazítása olyan kritikuskra vár, akik ezen a téren maguk is kutatómunkát végeztek. A magam részéről csak örömet fejezhetem ki a felett, hogy ezt a könyvet tudományos irodalmunk a magáénak vallhatja, mert benne a kutatásnak olyan megindítóját látom, amely sokakat fog ezen a téren munkálkodásra ösztönözni és bizonyos, hogy hosszú időn keresztül utat fog mutatni mindazoknak, akik ezen az úton Kornis Gyula nyomában elindulnak.

Nagy József.

Lux Gyula: A nyelv. Nyelvlélektani tanulmány. Budapest, Athenaeum, é. n., 135 lap.

Az érdekes szerző tanulmányában „a nyelvfilozófiai és nyelvlélektani kérdések nagy tömegéből azokat akarja megvilágítani, amelyek a nyelvtudománnyal és *nyelvtanítással* foglalkozót különösen érdekelhetik“ (Tájékoztató) és „amelyeket magyar nyelven vagy egyáltalában nem, vagy csak nehezen hozzáférhető művekben tárgyaltak“ (Előszó). Ezeket a kérdéseket a Tartalomjegyzékben, majd összefüggően a 74. lapon sorolja fel. Allapítsuk meg nyomban, hogy szerzőnk ennek a feladatnak alaposan eleget tesz: tárgyába szeretettel mélyed el, lelkiismeretesen felhasználja az idevágó gazdag irodalmat (elsősorban Wundt műveit), amelynek tanulságait s újabb eredményeit áttekinthetően foglalja össze. Fejlődésükben ismerteti az egyes problémák körül felmerült nézeteket, de a kritikai állásfoglalást rendszeren az olvasóra bízta. Könyvecskéje, amelynek tanulmányozása iskolázott s fegyelmezett elmét követel, e szerint részben pótolja a külföldi terjedelmes szakmunkák tanulmányozását s nem csupán tanárjelölteknek fog jó szolgálatot tenni, hanem kiválóan alkalmas arra is, hogy mindazoknak érdeklődését fokozza és ismereteit mélyítse, akik nyelvtanítással foglalkoznak. Ez utóbbiakra való tekintettel célszerű, tehát kívánatos lett volna a mű végén összefoglalni azokat a tanulságokat és gyakorlati útbaigazításokat, amelyek az elméleti fejtegetésekből leszűrhetők: módszer, tanterv, utasítások s tankönyv részére hasznosíthatók s amelyekkel csak alkalmilag s szétszórva találkozunk (pl. 95., 101., 103. l.). Hisz az Előszóban maga is vallja, hogy „a nyelvtanulás és nyelvtanítás helyes módját nyelvlélektani helyes ismeretek nélkül nem lehet megérteni, megoldani“.